

Književnost i neznanje: funkcije lika Licida u Boškovićevim *Dijalozima o sjevernoj zori*

SNJEŽANA HUSIĆ

Odsjek za talijanistiku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

UDK 1 Bošković, R. J.

82-96

551.5"17"

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 13. 5. 2013.

Prihvaćen: 19. 12. 2013.

Sažetak

U *Dijalozima o sjevernoj zori* (*Dialogi sull'aurora boreale*, 1748) Ruđera Boškovića pojavljuju se četiri imenovana lika: dva spomenuta i dva dramska lica. U svome uvodu u *Dijaloge* Bošković međutim provodi drukčiju kategorizaciju i ističe da je samo jedno od ta četiri »izmišljeno ime« (*un nome finto*) – Licida, s kojim razgovara Numenije, Boškovićev literarni *alter ego*. Za razliku od ostale trojice, koji su znanstvenici i također stvarne osobe onkraj teksta, fiktivni Licida prikazan je kao pastir neuk u pitanjima znanstvenih objašnjenja meteoroloških pojava. Nasuprot tom prvom dojmu, da se Licida ne uklapa u tako učeno društvo, on se pokazuje ključnim za oblikovanje Boškovićeva diskurza o sjevernoj zori, i to na najmanje dva načina: on je nužna poveznica na pastoralnu književnost i upravo svojim neznanjem pruža motivaciju za razgovor. Intertekstualno pozicioniranje Boškovićeva teksta, općenito unutar žanrovskoga sustava i prema poemi Carla Nocetija povodom kojega je nastao, nudi također uporišta za razmatranje specijalizacije različitih vrsta diskurza – književnog i znanstvenog, stihova i proze – koja se zbila u 18. stoljeću i kasnije.

Ključne riječi: Ruđer Bošković, pastoralna književnost, funkcija lika, motivacija diskurza, intertekstualnost

O fenomenu polarnoga svjetla Ruđer Bošković pisao je u čak pet djela.¹ Poticaj za bavljenje tom pojavom došao mu je od sjeverne zore vidljive iz

¹ Ivica Martinović, »Boškovićev genij / Bošković's genius«, u: Pavica Vilač i Ivica Martinović (ur.), *Ruđer Bošković* (Dubrovnik: Dubrovački muzeji, 2011), pp. 32–124, i to u poglavlju »Meteorolog / Meteorologist«, pp. 88–97, na p. 88, s bibliografijom: »Popis Boškovićevih meteoroloških radova / A list of Bošković's meteorological works«, pp. 92–93. Nadalje u bilješkama: Martinović, »Boškovićev genij« (2011). Usp. Inga Lisac i Antun Marchi, »The auroral events observed from

Europe u noći sa 16. na 17. prosinca 1737. godine, o čemu je sljedeće 1738. objavio raspravu *O sjevernoj zori (De aurora boreali)*, koja je ujedno njegov prvi tekst na meteorološke teme.² Polarno mu je svjetlo pobuđivalo zanimanje sve do 1760. godine, kad su objavljene 23 njegove prozne *Dopune (Supplementa)* uz drugi svezak didaktičkog spjeva Benedikta Staya poznatoga pod skraćenim naslovom *Novija filozofija (Philosophia recentior)*; među tim *Dopunama* nalazi se i »De Solis atmosphaera, et aurora boreali«, što je sažetak Boškovićevih ideja o povezanosti sjeverne zore i Sunčeve atmosfere te ujedno njegov posljednji zapis o polarnom svjetlu.³ Bošković je kao autor *Dopuna* bio uistinu sretan izbor; Dubrovčanin u Rimu poput Boškovića, Stay je u 24.227 heksametara uz Newtonovu pretočio i Boškovićevu prirodnu filozofiju. Rukopis je dovršio 1752, a prvi svezak, u kojemu su tiskane prve tri knjige, izašao je u Rimu kod Pagliarinija 1755. također s Boškovićevim proznim *Supplementa*. Drugi svezak, u kojemu se nalazi Boškovićev posljednji tekst o polarnome svjetlu, obuhvaća knjige IV-VI Stayeva spjeva i tiskan je 1760. kod istoga rimskog izdavača. Trebalo je čekati sve do 1792. da svjetlo dana ugleda i treći svezak, koji sadrži preostale četiri knjige, ali, tiskan nakon Boškovićeve smrti, u odnosu na prethodna dva siromašniji je za dopune Ruđera Boškovića i donosi samo njegove bilješke. Izdanje cijeloga spjeva Benedikta Staya u jednome svesku otisnuo je također Pagliarini, ali bez Boškovićevih napomena i *Supplementa*.⁴

Croatia and a part of surrounding countries«, *Geofizika* 15 (1998), pp. 53–68, gdje se na p. 54 spominju tri rada s potpunim bibliografskim podacima.

² Cjelovit naslov pod kojim je objavljena Boškovićeva rasprava glasi: *De Aurora Boreali Dissertatio habita in Seminario Romano ab Augustino Fanucci Accademico redivivo, Jo. Bapt. Amalfitano Equite Hier. Ac rediv. Candidato, Roberto Calvi Seminarii Romani Convictoribus. Datur omnibus opponendi locus. Die [...] Augusti A.D. 1738*, Ex Typographia Antonii de Rubeis in via Seminari Romani, Rim, 1738. Postoji također izdanje *De Aurora Borealis Dissertatio habita in Seminario Romano a PP: Societatis Jesu Die [...] Septembris MDCCXXXVIII*, Ex Typographia Komarek, Rim, 1738. Usp. Ivica Martinović, *Ruđer Bošković e il Collegio Romano* (Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove i Institut za filozofiju, 2011), str. 9 i 51.

³ Martinović, »Boškovićev genij« (2011), p. 91 i 93.

⁴ O Stayevim spjevovima usp. Ivica Martinović, »Hrvatska prirodnofilozofska baština 18. stoljeća«, *Filozofska istraživanja* 15 (1995), pp. 3–43, na pp. 13–14, 22–23, 26–28; Ivica Martinović, »Znanost u stihovima: didaktički epovi hrvatskih latinista«, u: Greta Pifat Mrzljak (ur.), *Znanost u Hrvata: prirodoslovlje i njegova primjena*, (Zagreb: MGC Klovićevi dvori, 1996), sv. 1, pp. 193–203, na p. 199; u potonjem tekstu uz izložbu koja se održala u Zagrebu u Klovićevim dvorima od lipnja do listopada 1996, pronalaze se podaci o Stayevu djelu *Deset knjiga o novijoj filozofiji u stihovima (Philosophiae recentioris [...] versibus traditae libri decem)*.

Paolo Casini u svom članku »The Reception of Newton's *Opticks* in Italy«, tiskanom u zborniku *Renaissance and Revolution: Humanists, Scholars, Craftsmen and Natural Philosophers in Early Modern Europe*, ed. J. V. Field and F. A. J. L. James (Cambridge, Mass.: Cambridge University Press, 1997), p. 23, Staya ne spominje i krajnje lapidarno određuje Boškovićeva

Među Boškovićevim tekstovima o polarnome svjetlu svojim oblikom ipak najviše intrigiraju *Dialogi sull'aurora boreale (Dijalozi o sjevernoj zori)*.⁵ Oni su najprije tiskani 1748. u rimskom časopisu *Giornale de' Letterati* u pet nastavaka, po jedan dijalog u svakom, u pet različitih brojeva.⁶ Tijekom iste 1748 godine *Dijalozi* su otisnuti i kao cjelovito zasebno izdanje, a o toj je publikaciji izvijestio sâm Bošković u pismu Giovan Stefanu Contiju 23. svibnja 1761, gdje je sastavio popis svojih tiskanih djela.⁷ O *Dijalozima* tamo piše: »Otisnuti su izdvojeni primjerci s neprekinutom paginacijom.«⁸ Iz te je Boškovićeve formulacije u pismu Contiju razvidno da su *Dijalozi* izašli naknadno u jedinstvenom svesku kao separat časopisa *Giornale de' Letterati*, s novom paginacijom.

Boškovićevi Dijalozi u intertekstualnoj mreži

Dijalozi o sjevernoj zori intrigiraju između ostaloga i stoga što neki postupci koje je Bošković primijenio u tome tekstu, kao i sâm njegov oblik, upisuju to djelo također u književnu sferu. Tako su *Dijalozi o sjevernoj zori* i znanstveni i književni tekst, jer prosudba o tome koji se tekstovi mogu čitati kao književni ne smije ovisiti toliko o njihovom predmetu koliko mora biti utemeljena u oblikovnim postupcima i u žanrovskim obrascima koji se u djelu slijede, pri čemu ti obrasci mogu uključivati i zadane motive i tematiku. Istodobno, žanrovski iskoraci uvijek su mogući i tradicionalni se modeli mogu prenamijeniti; žanrovske kontaminacije, hibridizacije i transformacije jedna su od rijetkih konstanti u povijesti pismenosti.

bavljenja polarnim svjetlom kao »pronjutonovska« (»*pro-Newtonian*«) te navodi samo jedan od pet njegovih radova u kojima se bavio tim fenomenom.

⁵ Ruggiero Giuseppe Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale del P. Ruggiero Giuseppe Boscovich, della Compagnia di Gesù lettore di Matematica nel Collegio Romano* (Roma, 1748).

⁶ Boscovich, »Dialogi sull'aurora boreale«, *Giornale de' Letterati* (1748), pp. 192–202, 264–275, 293–302, 329–336 i 363–368.

Podatke o izdanjima *Dijaloga* iz 1748. donose: zbornik Roger Joseph Boscovich, *S.J., F.R.S., 1711-1787: Studies of His Life and Work on the 250th Anniversary of His Birth*, ed. Lancelot Law Whyte (London: George Allen and Unwin, 1961), p. 216; Ivica Martinović, »Ispravci i dopune uz bibliografiju Rudera Josipa Boškovića (1)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 21 (1995), pp. 151–219, na p. 189; Edoardo Proverbio, *Catalogo delle opere a stampa di Ruggiero Giuseppe Boscovich (1711-1787)* (Roma: Accademia Nazionale delle Scienze, 2007), p. 53, 88 i 143.

⁷ Pismo je prvi put objavljeno u: Ruggiero Giuseppe Boscovich, *Lettere a Giovan Stefano Conti*, a cura di Gino Arighi (Firenze: Leo S. Olschki, 1980), pp. 36–42. Isto je pismo preuzeto i u: Proverbio, *Catalogo delle opere a stampa di Ruggiero Giuseppe Boscovich* (2007), pp. 29–33.

⁸ Boscovich, *Lettere a Giovan Stefano Conti* (1980), p. 39: »Sono state tirate delle copie separate con paginatura corrente.« Takvim se primjerkom služim: separatom s kontinuiranom paginacijom koja počinje s 1.

Dijalozi o sjevernoj zori ulaze u mrežu literarnih tekstova i po tome što su uvjetovani drugim tekstom, koji je pjesnički odnosno stihovan – a stihove se ne krzma uvrstiti u književnost, kakav im god predmet bio. Povijest i razloge nastanka *Dijaloga* ispisao je djelomice i sâm Bošković u njihovu uvodnome, narativnom odlomku, koji prethodi dijaloškom ostatku. Boškovićev nekadašnji profesor, isusovac Carlo Noceti, sastavio je latinski spjev o sjevernoj zori koji je premijerno predstavio usmeno, po tristotinjak stihova za svakoga od ukupno pet nastavaka, koji su se održali pet četvrtaka zaredom u Akademiji Arkadiji u Rimu.⁹ Boškovićevih pet *Dijaloga* nastalo je kao pet eksplikativnih uvoda u ta čitanja Nocetijeva spjeva: po dvoje mladih članova Arkadije svaki od tih pet četvrtaka pročitao bi najprije jedan Boškovićev talijanski dijalog, za kojim su slijedili latinski stihovi Carla Nocetija. Prema Truhelki, ta usmena premijera odigrala se već 1746. godine,¹⁰ no možda je riječ o previdu ili tiskarskoj pogrešci, jer i prema dokazu na kojemu sâm Truhelka temelji svoju tvrdnju izglednije je da se to zbilo u prvome kvartalu 1747; naime Boškovićevo pismo na koje se Truhelka poziva datirano je 22. ožujka 1747. i u njemu se autor žali da se »ove korizme mučio <...> gadno različitim stvarima, među drugima i nekim dijalogima u pastirskom stilu u talijanskom jeziku *O sjevernoj zori*«, a zatim referira i na karneval koji je prethodio toj korizmi za koje je morao pripremati i prepisivati dijaloge unaprijed za čitanja.¹¹ Najizglednije je dakle da se ta prva usmena izvedba odigrala u veljači i ožujku 1747. godine.

Kako dalje izvješćuje Truhelka, Bošković je iste godine ponio rukopis *Dijalogā* u Dubrovnik, gdje su ujesen, kako njihov autor svjedoči u korespondenciji, postigli velik uspjeh te su prepisani u više primjeraka, a sestra Anica i nećaci više ga nisu zvali drukčije nego Numenije, imenom kojim se služio u Akademiji Arkadiji i što ga je dobio njegov dijaloški *alter ego* koji o sjevernoj zori razgovara s pastirom Licidom;¹² da se iza Numenija krije sâm autor

⁹ Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, p. 3 (ovdje i nadalje citira se prema separatu s paginacijom od str. 1 do 47). Usp. također Branimir Truhelka, »Rudžer Josip Bošković. Ulomci biografije«, u: Željko Marković (ur.), *Građa za život i rad Rudžera Boškovića I* (Zagreb: JAZU, 1950), u poglavlju »Naučni rad u prvom deceniju lektorata (1740.-1750.)«, pp. 125–146, gdje se relevantno Boškovićevo pismo od 22. ožujka 1747. citira u talijanskom izvorniku (p. 131) i zatim u bilješkama u hrvatskome prijevodu (p. 138). Nadalje u bilješkama: Truhelka, »Naučni rad u prvom deceniju lektorata« (1950).

¹⁰ Truhelka, »Naučni rad u prvom deceniju lektorata« (1950), p. 131.

¹¹ Truhelka, »Naučni rad u prvom deceniju lektorata« (1950), u talijanskom izvorniku na p. 131, a u hrvatskom prijevodu na p. 138 u bilješci 28. Kosopisom istaknula S. H.

¹² Truhelka, »Naučni rad u prvom deceniju lektorata« (1950), pp. 131–132 za talijanski izvornik, p. 138 (bilj. 29) za hrvatski prijevod, gdje se također dodaje da je Boškovićevo »pastirsko« ime bilo *Numenius Anigraeus*, nakon što je ponovno preko epistolara pojašnjeno da u Arkadiji »vlada neka alegorija, po kojoj članovi akademije dobivaju ime pastira«.

Dijalogā, čita se u njihovom uvodu: »<...> Numenije je moje ime, koji se zovem Numenije Anigrej«. ¹³ Po povratku u Rim, Bošković je potvrdno odgovorio na molbu Michelangela Giacomellija, urednika *Giornale de' Letterati*, da tih pet dijaloga objavi u nastavcima, u pet susljednih brojeva časopisa, a kako svjedoči u korespondenciji, zamolio je da ih još jednom pregleda nakon uredničkoga čitanja, od kojega je očekivao iskren sud o predanome tekstu. ¹⁴

I dok su *Dijalozi o sjevernoj zori* još čekali da budu objavljeni, te 1747. tiskani su zajedno Nocetijevi latinski spjevovi o sjevernoj zori i o dugi, popraćeni proznim komentarima Ruđera Boškovića. ¹⁵ Dubrovčanin je dakle na isti predmet sastavio dva različita teksta: prozne komentare tiskane uz Nocetijeve stihove i dijaloge čitane uz iste stihove, a objavljene posebno i naknadno, odvojeno od tih stihova koji su im povod. U svakom slučaju, rezultat je zanimljiv četveroručni prozimetar, gdje se Boškovićeva proza odnosno dijalozi, svaki na svoj način, nadopisuju na Nocetijeve stihove. I premda su *Dijalozi o sjevernoj zori* tiskani odvojeno od svoga stihovanog povoda, preko Boškovićeve uvodnog objašnjenja oni se izrijeком oslanjaju na *Carmina* Carla Nocetija, s kojima onda tvore virtualni intertekstualni prozimetar, nasuprot realiziranom prozimetru u izdanju spjevova koje je popraćeno proznim napomenama. Vrijedi posebno istaknuti da se u uvodu *Dijalogā* precizira da su Nocetijevi spjevovi izašli popraćeni »bilješkama« (*note*), koje su tekst različit od ovoga u kojemu se o njima izvješćuje:

»Izašla su godine 1747. u javnost dva latinska spjeva o. Carla Nocetija iz Družbe Isusove, s mojim bilješkama, prvi o dugi, a drugi o sjevernoj zori. Drugi od ta dva sâm je autor pročitao za pet različitih sjednica Arkadije <...>. <...> procijenjeno je da bi bilo dobro prije svakog čitanja izvesti jedan pastirski dijalog, koji bi slušatelje izvijestio što će pjesnik obraditi. <...> Te dijaloge sad predočavam javnosti, povodom njihova uvrštavanja u rimski *Giornale de' Letterati*, u nadi da će mnogima olakšati razumijevanje istoga spjeva.« ¹⁶

Inače, taj Boškovićev boravak u Dubrovniku, kamo se iz Rima otputio 18. srpnja i vratio se 13. listopada 1747, bio mu je jedini u rodnome gradu otkako je postao isusovcem; usp. Ivica Martinović, »Ljetopis života i djela Ruđera Boškovića«, *Dubrovački horizonti* 35 (1995), pp. 41–48, na p. 43.

¹³ Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, p. 3: »Numenio è il nome mio, che mi chiamo Numenio Anigreo«.

¹⁴ Truhelka, »Naučni rad u prvom deceniju lektorata« (1950), p. 132, gdje se u izvorniku navode ulomci iz nedatirana Boškovićeva pisma.

¹⁵ Carolus Nocetus, *De iride et aurora boreali carmina cum notis Josephi Rogerii Boscovich* (Romae: Ex Typographia Palladis, 1747), o sjevernoj zori: [Nocetus], »Aurora borealis«, pp. 49–87, 1271 vv.; [Boscovich], »Notae in auroram borealem«, pp. 89–127, nn. 1–94.

¹⁶ Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, p. 3: »Uscirono l'anno 1747 alla publica luce due poemi latini del P. Carlo Noceti della Compagnia di Gesù, colle mie note, il primo sull'Iride, e il

U Boškovićevu su uvodu iscertane referentne točke te intertekstualne mreže. Svjedočimo izričitom ulančavanju odnosno isprepletanju tekstova u mreži međusobnih složenih odnosa i nepravocrtne kronologije: (1) prvi je Nocetijev tekst, na koji su (2) sastavljeni i usmeno izvedeni *Dijalozi o sjevernoj zori*; na iste stihove (3) naknadno su napisane prozne »Bilješke o sjevernoj zori«, koje su tiskane izdvojeno nakon stihova, što Boškoviću omogućuje da izlaže vlastite stavove a ne nužno komentira Nocetijeve stihove, i to prije prethodno napisanih *Dijaloga*, koji su za svoje (4) tiskano izdanje prepravljani kako bi obuhvatili i informaciju o (3) proznim bilješkama, koje su zapravo nastale naknadno u odnosu na (2) tekst u kojemu se o njima govori.

Boškovićevi Dijalozi i njihovo slušateljstvo

Da je funkcija proznih dijaloga razjasniti građu skladanu u stihove i da je stoga riječ o tekstu »drugoga stupnja«, ovisnom i izvorno prigodnom, Bošković uopće ne krije, štoviše od takve identifikacije vlastitoga teksta on polazi. Pritom potrebu za sastavljanjem svojih *Dijaloga o sjevernoj zori* pripisuje prilagodavanju slušateljstvu: Noceti je prigrlio objašnjenje polarnoga svjetla Jeana-Jacquesa Dortousa de Mairana, koje je »profesionalnim fizičarima« (*»Fisici di professione«*) dobro poznato, ali pretpostavilo se da nije tako blisko većini arkadijskih pjesnika i zato su potrebna dodatna objašnjenja:

»Kako je on [Noceti] usvojio o sjevernoj zori mišljenje g. Mairana, stalnoga tajnika Kraljevske akademije u Parizu, a to mišljenje, premda dobro poznato profesionalnim fizičarima, pretpostavilo se da nije tako blisko veliku dijelu arkadijskih pjesnika prisutnih na sjednicama, procijenjeno je da bi bilo dobro prije svakog čitanja izvesti jedan pastirski dijalog, koji bi slušatelje izvijestio o tome što će pjesnik obraditi. Na molbu da sastavim ove *Dijaloge* rado sam se odazvao toj zadaći, kako bih na taj način javno posvjedočio o najvećoj zahvalnosti što je prema njemu gajim kao njegov bivši đak, najprije filozofije, a potom teologije.«¹⁷

secondo sull'Aurora Boreale. Il secondo di questi era stato recitato dallo stesso Autore in cinque diverse adunanze d'Arcadia <...>. <...> si giudicò bene di premettere ad ogni recita un Dialogo Pastorale, che informasse gli Uditori di quello doveva trattarsi dal Poeta. <...> Questi Dialogi espongono ora al pubblico coll'occasione d'inserirli nel Giornale de' Letterati di Roma, sperando, che siano per facilitare a molti l'intelligenza dello stesso Poema.«

¹⁷ Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, p. 3: »Addottando esso sull'Aurora Boreale la sentenza di M. Mairan Segretario perpetuo dell'Accademia Reale di Parigi, la quale sentenza benche notissima a' Fisici di professione, ad ogni modo si supposeva non così cognita a una gran parte de' Poeti Arcadi concorrenti alle adunanze; si giudicò bene di premettere ad ogni recita un Dialogo Pastorale, che informasse gli Uditori di quello doveva trattarsi dal Poeta. Io richiesto di comporre questi Dialogi, presi volentieri l'incumbenza per attestare così in publico le somme obbligazioni che gli professo, essendo io stato suo scolaro prima in Filosofia, indi in Teologia.«

Kad u skladu s postavkama eksplikativnih žanrova (komentara, napomena, bilješki i sl.) nasuprot Nocetijevim stihovima za svoja objašnjenja bira prozu, Bošković vlastiti tekst pozicionira ne samo između dvaju područja – pjesništva i prirodoslovlja, gdje pjesnike treba posebno uvesti u prirodoznanstvenu materiju – nego mu određuje mjesto i unutar diskurzivnog odnosno žanrovskog sustava, gdje se proza smatra isključivim oblikom primjerenim žanru komentara odnosno objašnjenja. Budući da se potrebom za potonjima implicira da je primarni tekst barem dijelom nepronican, kad se odnos između tih dvaju tekstova formulira u opreci stihova i proze, u temeljima toga prepoznaje se stav da proza nudi mnogo veće mogućnosti jasnoće u izričaju. Žanrovski sustav u kojemu operiraju Noceti i Bošković ne predviđa situaciju u kojoj bi naknadni stihovi služili kao objašnjenje primarnoj prozi; uvijek je za dodatni stupanj jasnoće što ga komentari donose u odnosu na primarni tekst rezerviran prozni oblik.¹⁸

Kad Bošković svoje prozne *Dijaloge* motivira potrebom da pjesnicima pojasni i približi Nocetijev pjesnički tekst, uspostavlja se paradoksalna recepcijska situacija, jer u podlozi je te motivacije slutnja da bi pjesnički tekst bio posve pristupačan da je Nocetijev spjev čitan pred prirodnjacima; no publika se sastoji većinom od pjesnika koji ne poznaju materiju otprije i kojima zbog toga pjesnički oblik predstavlja dodatnu poteškoću te zato, kako bi materija postala pristupačnom toj publici, koja je inače u svakodnevnom dodiru sa stihovima, od stihova treba odustati u objašnjenjima što ih Bošković iznosi u svojim *Dijalozima*. Tako taj osebujan odnos između primarnog stihovanog teksta i proznih dijaloških objašnjenja razotkriva da je sredinom 18. stoljeća već pomalo na djelu percepcija nesklada između forme i sadržaja u stihovanom prirodoslovlju, premda će biti potrebno još više od stoljeća da stihovani oblici

J.-J. Dortous de Mairan iznio je svoju teoriju o nastanku sjeverne zore u *Traité physique et historique de l'aurore boréale (Fizikalnoj i povijesnoj raspravi o sjevernoj zori)*, tiskanoj u Kraljevskoj tiskari (Imprimerie Royale) u Parizu 1733. godine, gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k950768 (pristupljeno 4. srpnja 2013).

¹⁸ Usp. Ivica Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2011), u poglavlju »Bilješke i dopune Rudera Boškovića uz didaktičke stihove«, pp. 141–142.

Vrijedi ovdje ponovno spomenuti spjev Benedikta Staya *Novija filozofija*, koji jest naknadni stihovani tekst primarnoj prozi, ali ne formulira se u odnosu na nju kao komentar niti objašnjenje, nego kao obrada; stihovi se štoviše u prvom izdanju opremaju daljnjim proznim objašnjenjima. Naime najprije je Bošković izlagao i objašnjavao Stayu Newtonovu i vlastitu prirodnu filozofiju, već dostupne u proznim djelima, kako bi ih pjesnik mogao pretočiti u latinske heksametre – što ukazuje na to da, baš kao ni pjesnici rimske Arkadije, niti Stay nije bio temeljito prirodoznanstveno potkovan – a onda je Bošković sastavio u prozi bilješke kojima su stihovi popraćeni, pod pretpostavkom da će to mnogim čitateljima olakšati pristup materiji. Stayev je spjev značajan prvenstveno kao hrabar i zamašan versifikatorski pothvat.

budu prognani iz izražajnoga repertoara prirodnih znanosti.¹⁹ Međuovisnost Nocetijevih stihova i Boškovićevih proznih *Dijaloga*, to jest način na koji je ona prikazana u samim *Dijalozima* – stihovima je nužno prozno objašnjenje – znak je da je već započeo proces specijalizacije diskurza koja će značajnije zaživjeti u 19. stoljeću. Slijedom mnogostoljetne tradicije, u 18. stoljeću još se s jedne strane smatra primjerenim iznositi znanstvene sadržaje u stihovima, pa primjerice i sâm Bošković između 1735. i 1760. u stihovima slaže svoj didaktički ep o Newtonovoj astronomiji i optici naslovljen *O pomrčinama Sunca i Mjeseca (De Solis ac Lunae defectibus)*,²⁰ ali istodobno shvaća da takvom versificiranom tekstu treba prozni komentar koji će olakšati ili uopće omogućiti prijenos znanstvenih informacija te ga za svoj spjev sâm sastavlja, a potom i prevodilac toga djela na francuski, Augustin de Barruel, bira kao svoj prijevodni izričaj prozu.²¹ Sâm Bošković to dvaput kvalificira kao »poetsku prozu« (*»prosa poetica«*) u pismima svom privrženiku Puccinelliju.²²

Dijalozi o sjevernoj zori, kroza svoje eksplicitno pozicioniranje prema primarnome tekstu Nocetijeva spjeva, pokazuju da tradicija stihovanoga prirodoslovlja sredinom 18. stoljeća sad već pomalo djeluje po inerciji, jer *Dijalozi* su samodostatni, kao razumljiv i cjelovit tekst oni funkcioniraju i odvojeno od svoga stihovanog povoda i, za razliku od njega, ne trebaju nikakva dodatna objašnjenja kako bi prirodni fenomen shvatili i pjesnici. Nije dakle predmet sam po sebi neproničan ili u najmanju ruku teško dokučiv – što se implicira

¹⁹ Primjerice, viktorijanska je Engleska obilovala znanstvenicima-stihotvorcima, čiji je pjesnički rad pomno dokumentirao i analizirao Daniel Brown u knjizi *The Poetry of Victorian Scientists: Style, Science and Nonsense* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013). No oni se ipak više nisu upuštali u sastavljanje opsežnih spjevova kakav je *Areostijada (Areostiade, ossia il Montgolfiero)* u 20 pjevanja u tradicionalnim oktavama talijanskoga epskog pjesništva, koju je Vincenzo Lancetti objavio 1802. zadivljen pothvatom braće Montgolfier i »napretkom fizikalne znanosti«.

²⁰ Prvo izdanje Millar & Dodsleios, London, 1760; drugo, ispravljeno i dotjerano izdanje Zatta, Venecija, 1761; pseudoizdanje u Grazu (Graecii: Typis haeredum Widmanstadii, 1765), usp. Ivica Martinović, »Ispravci i dopune uz bibliografiju Rudera Josipa Boškovića (1)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 21 (1995), pp. 151–219, na p. 206; Ivica Martinović, »Bošković, Ruder«, u: Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć i Darko Novaković (ur.), *Leksikon hrvatskih pisaca* (Zagreb: Školska knjiga, 2000), pp. 93–94, na p. 94. Djelo je dostupno i u dvojezičnom latinsko-hrvatskom izdanju: *Pomrčine Sunca i Mjeseca*, šesto izdanje priredio, preveo i dodao kazala Branimir Glavičić, Hrvatski latinisti 10 (Zagreb: HAZU, 2007).

²¹ To treće, latinsko-francusko izdanje, pod naslovom *Les Éclipses*, objavili su Valade i Laporte u Parizu 1779. Usp. Željko Marković, *Rude Bošković*, dio drugi (Zagreb: JAZU, 1969), p. 886; Ivica Martinović, »Bošković, Ruder«, u: *Leksikon hrvatskih pisaca* (2000), p. 94.

²² Ivica Martinović, »Recepcija Boškovićeve teorije sila u Parizu«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 39/1 (2013), pp. 53–241, u poglavlju »Boškovićev prijedlog francuskom kralju za tiskanje odabranih djela (1779)«, na p. 212 i 215.

izostankom komentara i objašnjenja uz tekst koji ga obrađuje u prozi – nego se specifičnom intertekstualnošću Nocetijeva i Boškovićevega teksta kao glavna zapreka razumijevanju predstavlja pjesnički oblik; moguće je istu znanstvenu građu prenijeti odnosno izraziti tako da ona bude razumljivija i onima koji nisu iz te struke i prvi se put susreću s njome. To je ono što *Dijalozi* pokazuju svojim oblikom, lišeni komentara, napomena i dodatnih objašnjenja, za razliku od Nocetijevih primarnih stihova: kad se ista građa prevede u prozu, može se dokinuti potreba daljnijega pojašnjavanja. S obzirom na specifične okolnosti njihova nastanka *Dijalozi o sjevernoj zori* s jedne strane svjedoče i o disciplinarnoj specijalizaciji – pjesnicima treba objasniti što bi prirodoslovci lako razumjeli, čak i u stihovanom obliku, jer prvi nisu upućeni u materiju, a drugi jesu – ali istodobno su znak da je započeo proces diskurzivne specijalizacije, i nužno je tome tako, jer forma i sadržaj uvijek su isprepleteni i odvojivi su samo u tekstualnoj analizi. Stoga ako su discipline već odvojene, one traže i vlastiti izričaj.

U konkretnome slučaju riječ je doista o traženju vlastitoga izričaja: polovicom 18. stoljeća ni discipline ni diskurzi još nisu posve odvojeni, nego je u tijeku proces njihova odvajanja, što se prepoznaje upravo u hibridnosti tekstova uzetih u razmatranje. Činjenica da je stihovima potrebno prozno objašnjenje svjedoči s jedne strane o započetom procesu disciplinarno-diskurzivne specijalizacije, dočim hibridnost obaju tekstova, Nocetijeva i Boškovićevega, s druge strane razotkriva otpor toj specijalizaciji i nastojanje da se nadoveže na neke tradicionalne modele – za koje se istodobno priznaje da više ne funkcioniraju, inače spjevu o polarnom svjetlu ne bi bilo potrebno prozno objašnjenje. Dok Noceti u pjesnički oblik utiskuje znanstveni sadržaj i prepoznaje da to nije naj-sretniji spoj kad želi ili pristaje na prozno objašnjenje, Boškovićevo upinjanje da svoje *Dijaloge* upiše u književne obrasce moguće je ipak tumačiti na više načina: željom da parira hibridnosti Nocetijeva teksta, željom da s obzirom na literate u publici ipak ostane u okvirima književnog oblikovanja – premda se materija djelomice deliterarizira da bi se približila literarnoj publici – i naposljetku željom da ispoštuje pastoralnu alegorizaciju svojstvenu Akademiji Arkadiji. Jer treba voditi računa o udvajanju Boškovićevih objašnjenja na Nocetijeve stihove, o kojemu je već bilo riječi: spjev o sjevernoj zori, zajedno s onim o dugi, objavljen je popraćen drugim proznim uratkom Dubrovčanina, posve neknjiževnim »Bilješkama o sjevernoj zori«.²³ Boškovićevi *Dijalozi o sjevernoj zori* nadovezuju se na tradiciju pastoralne književnosti i oblikuju se na njezinu tragu, pa je njihov odnos s primarnim stihovanim tekstom odnos između dvaju književnih tekstova i žanrova, i dakle kompleksniji od relacije

²³ [Boscovich], »Notae in auroram borealem«, pp. 89–127, nn. 1–94.

koja se uspostavlja između Nocetijeva spjeva i proznih »bilješki«, koji su tiskani zajedno 1747. godine i upisuju se u žanr komentiranih izdanja kakav se dandanas prakticira. Nadalje, za razliku od »bilješki« iz izdanja 1747. *Dijalozi* funkcioniraju i kao samostalan tekst.

Funkcije pastira Licide

Pastoralna narav Boškovićevih *Dijaloga o sjevernoj zori* nedvojbeno je također uvjetovana arkadijskim kontekstom nastanka. Talijanska Arkadija od svoga je osnutka 1690. u Rimu utemeljena u pastoralnim konvencijama: članovi te prvenstveno literarne akademije međusobno su se nazivali pastirima i nimfama i nadijevali su sebi literarna pastirska imena.²⁴ No Bošković u pastoralnoj ambijentaciji i karakterizaciji svojih *Dijaloga* ide i dalje od te prigodne konvencije – preko lika pastira Licide.

U *Dijalozima o sjevernoj zori* pojavljuju se četiri imenovana lika: samo su dva dramska lica, *dramatis personae*, i oni razmjenjuju replike, a ostala dvojica tek su spomenuta i ne sudjeluju izravno u razgovoru, nego se u njemu na njih referira. U svome uvodu Bošković međutim provodi drukčiju kategorizaciju i ističe da je samo jedno od ta četiri »izmišljeno ime« (*un nome finto*): to je Licida, kojemu je sugovornik Boškovićev literarni *alter ego* Numenije. S obzirom na to da su se članovi Arkadije zvali pastirima, mogao je možda Numenije razgovarati i s takvim akademskim pastirom; pastiri akademici i dvojica su spomenutih likova, za koje se u uvodu *Dijaloga* precizira da su zapravo otac Noceti, kojemu je arkadijsko ime Niceta Licijski, na latinskom *Nicetas Phalantius*, na talijanskom *Niceta della Licia*; a Mirej je zapravo opat Morei, u to doba »glavni čuvar« Arkadije (*Custode Generale*), što će reći vrhovni pastir među drugim čuvarima polja i stada, tj. predsjednik Akademije.²⁵ Ali Bošković zapravo nije mogao kao sugovornika sebi, arkadijskom Numeniju, postaviti nekoga od učenih akademskih pastira; fiktivni Licida trebao mu je iz još jednog razloga, a ne samo kao pastir koji će mu biti poveznicom na pastoralnu književnost: nužno je bilo da pastir nasuprot Numeniju bude *neuk*.

²⁴ Ivica Martinović, »Epigrami Rudera Boškovića«, *Dubrovnik* 4 (1993), br. 3, pp. 93–120, napose u poglavlju »Prva pozornica: rimska Arkadija«, pp. 103–106. Giovan Mario Crescimbeni, *Storia dell'Accademia degli Arcadi istituita in Roma l'anno 1690 per la coltivazione delle scienze delle lettere umane e della poesia* (Londra, 1804).

²⁵ Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, p. 3, gdje im imena glase: »*Niceta* è il nome Arcadico del P. *Noceti*, che si chiama *Niceta della Licia*; *Numenio* è il nome mio, che mi chiamo *Numenio Anigreo*; *Licida* è un nome finto, *Mireo* è il nome del Sig. Abate *Morei* Custode Generale d'Arcadia.« Kurzivom istaknuo Bošković. Za latinska imena *Nicete* i *Numenija* usp. Martinović, »Epigrami Rudera Boškovića« (1993), p. 103.

Za razliku od ostale trojice – Nicete/Nocetija, Mireja/Moreija i Numenija/Boškovića – koji su znanstvenici i stvarne osobe onkraj teksta, tj. izvantekstualno ovjerljivi, izričito fiktivni Licida prikazan je kao pastir neuk u pitanjima znanstvenih objašnjenja meteoroloških pojava: prema vlastitom priznanju, Licida ne razumije »velike tajne« prirode.²⁶ No ne bi ipak trebalo brzati sa zaključcima o Licidinu pastirskom identitetu, jer ne smije se smetnuti s uma ni arkadijska konvencija. Licida naime govori o »našoj Arkadiji«, premda potom ističe razliku između sebe i ostalih, poimence Nicete, Mireja i Numenija. Kada kaže da ga je poziv dobrog Mireja nagnao da ostavi na livadi brojno svoje stado, da je odmalena vodio blago samotnim pašnjacima i da je »običan pastirčić« (*un semplice pastorello*),²⁷ ne treba to shvatiti posve doslovno: Licida s jedne strane jest izrijekom prikazan kao neuk pastir, ali s obzirom na kontekst nastanka Boškovićevih *Dijaloga* neizbrisiva je arkadijska pastoralna konvencija u podlozi, pa Licida također utjelovljuje one arkadijske pastire i nimfe za koje je Bošković morao sastaviti svoje prozne dijaloge zato što im je materija koju Carlo Noceti iznosi u latinskim stihovima predaleka da bi joj dokučili smisao u takvu versificiranu obliku.

Osim kroz svojatanje Arkadije kao »naše«, pokazuje se da Licida nije usamljeni pastir u društvu obrazovanih također kad izrazi želju da mu Numenije razotkrije »najuzvišenije« i »najskrovitije« stvari kako bi bio dorastao »tolikim drugim učenijim pastirima«:

»<...> baš sam govorio samome sebi: oh, kad bih barem sreo svoga Numenija! On, koji s Nicetom često vodi ugodne razgovore, znao bi mi objasniti predmet plemenita pjeva te najuzvišenije stvari i najskrovitije i najnedostupnije shvaćanju obična pastirčića malo mi pomalo razotkriti i postići da ravnopravno tolikim drugim učenijim pastirima umom uspijem proniknuti u srž njegova pjeva.«²⁸

Potom Numenije prikazuje Nicetu kao vodiča »mlađahnih pastirčića« vrletima Parnasa, a stihovani oblik njegova izlaganja prikazan je metaforom frule kojom će opjevati »čuda Prirode«:

»Već je više od tri petoljeća otkako on, koji je dotad vrletnim stazama Parnasa mlađahne pastirčiće vodio obučavajući ih ljupku umijeću šumskih svirala, iz

²⁶ Boscovich, *Dialoghi sull'aurora boreale*, p. 3, gdje za samoga sebe kaže »quanto meno comprendo i grandi arcani della medesima [natura]«.

²⁷ Boscovich, *Dialoghi sull'aurora boreale*, pp. 3-4.

²⁸ Boscovich, *Dialoghi sull'aurora boreale*, p. 4: »<...> andavo appunto dicendo fra me medesimo: O se trovassi il mio Numenio! egli che con Niceta si trattiene sovente in dolci ragionamenti, saprebbe dirmi l'argomento del nobile canto; e le più sollevate cose, e le più ascose, e rimote dall'intendimento di un semplice pastorello a poco a poco scoprirmi; e farmi al pari di tanti altri Pastori più dotti giugnere colla mente a penetrare bene addentro nella sostanza del canto suo.«

dubrava je i s livada dozvan u gradove da podučava isprva tajne prirode, a potom duboke božanske stvari <...>. <...> a dohvativši se sad opet odbačene frule, pjeva međ pastirima o čudima prirode <...>.«²⁹

Tako je konačno jasno da Licida nije u tekstu jedini pastir kojega treba podučiti. Nije dakle riječ o posvemašnjoj opreci neukosti i učenosti, nego i o stupnjevima između tih dvaju polova i o različitim vrstama pastirstva: neki su pastiri pjesnici, drugi su i prirodoslovci. Discipline se odvajaju, pastiri se međusobno teže razumiju.

Licida je dakle poveznica na pastoralnu književnost, ali nije u tome posve usamljen – i drugi su pastiri, i ambijentacija *Dijaloga* idilični je pastoralni kra-jolik – pa se to ne može tumačiti kao jedina Licidina funkcija u tekstu. Jednako je važna njegova uloga motivatora diskurza, a lik s tom funkcijom, koji manje zna, uvijek je potreban u znanstvenim dijalozima: u *Dijalozima o sjevernoj zori*, k tome, Licida upravo svojim neznanjem pruža povod za depoetizaciju materije iznesene u Nocetijevu spjevu. Zato je nužno prikazati ga kao neuka i na neki način zakriti njegovu uvjetovanost arkadijskim pastoralnim konvencijama. Licida opetovano priznaje svoje neznanje, ali i strah izazvan njime. On u dijalogu s Numenijem kaže primjerice da je čuvajući svoje stado uočio polarno svjetlo i divio mu se, ali da se mnogo puta i prestrašio:

»Nego što nego da sam je vidio [sjevernu zoru], više nego jednom, Numenije, bdijući nad svojim stadom, i s nevjerojatnim sam joj se užitkom dugo divio. No koliko puta, prije nego što nam je krasno nasmijano lice pokazala, dušu mi je jezom ispunila i strahom! Pa još i sad, kad se sjetim tog strašnog krvavog prizora, kojim katkad počne, problijedim i zadrhtim.«³⁰

U *Dijalozima o sjevernoj zori* neznanju je prepušteno da opiše vidljive manifestacije pojave koja će biti objašnjena. Licida, naime, opisuje polarno svjetlo u njegovoj neposredno uočljivoj pojavnosti:

»Već su tomu gotovo dva petoljeća (zar se ne sjećaš?), oh, kako su strašnom vrisikom preplavljene bile sve ove dubrave, a smeteni i zaprepašteni pastirčići u

²⁹ Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, p. 4: »Sono già più di tre lustri, da che egli avendo fino allora per l'erte vie del Parnasso guidati i teneri Pastorelli, ammastrandoli nell'uso leggiadro delle boscherecce avene, dalle selve, e da' prati chiamato alle Città ad insegnare prima gli arcani della Natura, indi le profonde Divine cose <...>. <...> e ripigliata di bel nuovo l'abbandonata zampogna va cantando infra' Pastori le maraviglie della Natura <...>.«

³⁰ Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, p. 5: »Io ben la vidi più d'una volta, o Numenio, vegliando sulla mia greggia, e con piacere incredibile per lungo tempo la vagheggiavi. Ma o quante fiata, pria che il vago ridente volto a noi mostrasse, d'orrore mi colmò l'anima, e di spavento! onde pur'ora, al rammentarmi quel fiero sanguinoso spettacolo, con cui talor comincia, m'impallidisco, e tremo.«

trku amo-tamo poljima nisu nalazili sigurna utočišta svojoj prepasti i činilo se da sve uokolo u plamenu užasno užije nebo, posve zakrvavljene činile su se šume, zakrvavljene planine, a bistri vali obližnjeg potoka također su se rasplamsalima ukazivali i krvavima. Ja vidjeh tada, kao i u drugim prilikama, netom što na zapadu bijaše nestala posljednja zraka dana na umoru, kako se golema kugla guste mračne magle između sjevera i zapada uzdiže iznad obzora, ali ne sva: velik joj dio i dalje bijaše našim pogledima skriven; nedugo potom zasja taj tmurni okrajak, a svijetao i blistav luk obavi ga cijela; na trenutke štoviše uočih više od jednoga kako se vrte, jedan unutar drugoga, a blistavim krugovima protkanu mračnu omaglicu kako se dijeli na crne snopove. Kad eno kako se iznenada u istom tome tmurnom okraju i u samom krilu mračne kugle otvaraju jezivi vrtlozi, a iza njih, kao iz golema požara, sa svih strana izbijaju i blistaju, trepereći sumornim zrakom, dugačke ognjene zrake, i plamene pruge živa svjetla šire se na sve strane tako da na mahove, s užitkom pomiješanim sa stravom, vidio sam ih skupljene sebi iznad glave kako ukrug oblikuju vijenac, po svemu nalik onome kakav za ljetnih dana u podne, dok sjedimo na mekanu tlu u hladu lisnate bukve, motrimo oblikovan dugačkim granama. Raste istodobno u večernjoj omaglici strašan požar; usijani zlokobni plamen njegova crvenkasta ognja zaposjeda nebo i ližući sumorne oblake, dubrave, planine, kolibe, stada, sve boji i strašnim odsjajem muti svjetla. Već se čini kako s krvlju i vatrom pomiješani pljusak plavi sva polja te teku s krvlju i vatrom pomiješani potoci i rijeke. Već strepiš od pogubne konačne propasti cijeloga svijeta. No što? Kad dosegne vrhunac strava izazvana tako kobnim prizorom, ublaži se malo-pomalo surova slika; uzburkani oganj blago se prometne u ljubak, radostan plamsaj i sav nesmiljeni žar, čitav onaj krvavi oblak svede se na zlačano čisto svjetlo što sa sjevera obasjava nebo te uokolo oživljava i nježno razvedrava polja.«³¹

³¹ Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, pp. 5-6: »Son già presso a due lustri (non ti sovviene?) oh come di orribili grida tutte si empierono queste foreste, e smarriti ed attoniti i Pastorelli, quà e là scorrendo le Campagne non ritrovavano sicuro asilo al lor timore, e tutto spaventosamente infiammato pareva d'intorno ardesse il Cielo, tutte tinte di sangue pareano le Selve, di sangue i Monti, e le chiare onde del vicin rivo pur ardenti pareano, e sanguinose? Io viddi allora, e viddi pure altre volte sparito appena dall'Occidente l'ultimo raggio del moribondo giorno, un vasto globo di densa oscura nebbia tra Borea, e Occaso sorgere dall'Orizzonte, ma non già tutto; che una gran parte ne rimaneva di sotto agli occhi nostri nascosa: indi a non molto tempo cominciò a splendere il fosco lembo, e un'arco chiaro e luminoso tutto lo cinse intorno, anzi talora più d'uno ne rimirai rinchiuso l'un dentro l'altro andare in giro, e tessuta di luminosi cerchi l'ombrosa nebbia dividere in nere fasce. Quando ecco tutto ad un tratto si aprono nello stesso oscuro lembo, e nel seno medesimo del tenebroso globo spaventose voragini, e di dietro a quelle, come da un vasto incendio, si spiccano per ogni parte, e brillano tutti tremanti per l'aere caliginoso lunghi ardenti raggi, e accese striscie di viva luce si distendono per ogni parte in guisa tale, che talora con un piacere misto d'orrore, le ho pur vedute raccolte in cima sulla mia testa medesima formare in giro una corona, nulla dissomigliante da quella, che nel meriggio de' giorni estivi seduti sul molle suolo all'ombra di frondoso faggio formata ci rimiriamo da lunghi rami. Cresce intanto nella nebbia serale l'incendio spaventoso; ardente maligna vampa di rosseggiante fuoco suo ingombra il Cielo; e percuotendo le fosche nubi le Selve i Monti le Capanne gli armenti,

Čitav je Licidin opis polarnoga svjetla prožet izrazima straha: šume je preplavila »strašna vriska«, »pastirčići« su bili »smeteni i zaprepašteni« te »nisu nalazili sigurna utočišta svojoj prepasti«, dok se činilo da je sve uokolo u plamenu tako da je bilo »užasno«; usred »mračne kugle« otvaraju se zatim »jezivi vrtlozi«, a Licida promatra »plamene pruge živa svjetla <...> s užitkom pomiješanim sa stravom«; »[r]aste istodobno u večernjoj omaglici strašan požar, usijani zlokobni plamen« i »strepiš od pogubne konačne propasti cijeloga svijeta«, no kad »dosegne vrhunac strava izazvana tako kobnim prizorom«, on počne gubiti na okrutnosti i surovosti. Time se u neznanju prepoznaje temeljni poticaj za istraživanje: samo onaj tko ne zna, pita. Eksplicitna je Licidina radoznalost, a ona može poteći samo iz neznanja: tko ne zna, želi saznati, znatiželjan je, kao Licida kad prizna Numeniju da je »raspalio« u njemu »žudnju« da čuje o »čudesnim otkrićima velikoga Mairana i da shvati [...] Nicetin plemeniti uzvišeni pjev«. ³² Numenije u replici na to nudi i utjehu Licidinu neznanju, objasnivši da su mnogi prije Mairana bezuspješno pokušavali proniknuti u tajne polarnoga svjetla: »Koliko će ti se ljepšima činiti njegove uzvišene misli kad vidiš kolikim su vrhunskim umovima dugotrajni napori ostali posve uzaludnima.« ³³

Posebno valja uočiti spoj neznanja i straha u liku neuka pastira: želi li Licida doznati više o sjevernoj zori zato da se riješi neznanja ili zato da se oslobodi straha? Osim što je taj strah pridonio uspješnijoj i življoj karakterizaciji lika, izgledno je da neznanje i strah nisu tek slučajno prikazani kao usko povezani ili samo zato da bi tekst bio živopisniji ili upečatljiviji. Naime na takvoj je podlozi lakše prikazati znanost kao odgovor na višestruke ljudske potrebe: ona nije samo udovoljavanje znatiželji, nego je i korisna kao istinski lijek duši. Razvidno je to u dijelu gdje Licidino neznanje prate i zablude i predrasude, pa on isprva razloge »prizoru tako silovitu« prepoznaje u »bijesu pravednih božanstava« koji

tinge ogni cosa, e con atroce riverbero confonde i lumi. Già sembra di vedere mista di sangue, e fuoco precipitosa pioggia tutte empierre le campagne, scorrere misti di sangue e fuoco torrenti, e fiumi. Già temi del mondo tutto l'ultima fatal rovina. Ma che? allorche è giunto al colmo l'orrore di spettacolo così funesto, si raddolcisce a poco a poco il fiero aspetto; la torbida vampa si v'è soavemente cangiando in bella allegra fiamma, e tutto l'ardor feroce, tutto il sanguinoso nembo in aurea pura luce riducesi, che dalla parte di Borea rischiara il Cielo, e tutte ravviva intorno, e dolcemente rallegra le Campagne.«

Još jedan, sažetiji Licidin opis nalazi se na p. 13.

³² Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, p. 8: »O quanta brama ne accendi in questo seno di udire i maravigliosi ritrovamenti del gran Merano, di comprendere del tuo Niceta il nobile sublime canto.«

³³ Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, p. 8: »Quanto più belli ti sembreranno i suoi pensieri così sublimi, quando vedrai i lugni sforzi di tanti sollevati ingegni rimanerne del tutto vani.« Objašnjenje nastanka sjeverne zore prema Mairanu počinje od p. 26 i proteže se na više stranica.

»jadnome ljudskom rodu ukazuje na skore njegove grdne nevolje«, od čega će ga Numenije odmah nastojati razuvjeriti:

»Ma što to govoriš? Prošlo je to doba kad je zaslijepljeni ljudski rod sva neobična zbivanja u prirodi, kojima nije znao otkriti uzrok, pripisivao gnjevu uvrijeđenih božanstava te je iz njih uz pogubne predrasude crpio predviđanja za budućnost.«³⁴

Radoznali Licida, čije je neznanje motiviralo sugovornika Numenija kroz cijeli dijalog da objasni pojavu polarnoga svjetla, na kraju preuzima na sebe zadaću sažeti što je doznao, da bi naposljetku zaslužio Numenijevu pohvalu: »Licido, dobro si kazao, i tako je konačno u potpunosti i sasvim jasno razotkriveno božanstveno uzvišeno podrijetlo divne noćne zore.«³⁵

U *Dijalozima o sjevernoj zori* tako je ujedno ispisana priča o putu od neznanja do spoznaje, od straha do sigurnosti. Stoga to nisu dijalozi samo o sjevernoj zori, nego i o presudnoj ulozi neznanja, o nužnosti tj. poticajnosti neznanja koja stoji iza prosvjetiteljskoga toposa želje za znanjem, u međuigri likova koji polaze s posve različitih pozicija, ali ih upravo neznanje jednoga i znanje drugoga spajaju. A u *Dijalozima* je ispisan i dio povijesti dugotrajnog procesa disciplinarne i diskurzivne specijalizacije, zbog koje se danas o fizici ili meteorologiji više ne piše u stihovima.

Literature and Ignorance: Functions of Lycidas in the *Dialogi sull'aurora boreale* by Ruđer Bošković

Summary

Dialogues on the aurora borealis (*Dialogi sull'aurora boreale*, 1748) by Ruđer Bošković involve four named characters, of which two mentioned and two *dramatis personae*. In his introduction to the *Dialogues*, Bošković follows though another type of categorization and stresses that only one of the four is »a fictional name« (*un nome finto*) – Lycidas, who converses with Bošković's literary *alter ego* Numenius. Unlike the other three characters, who are scholars and also real persons beyond the text, the fictional Lycidas is represented as a shepherd unfamiliar with scientific explanations

³⁴ Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, p. 6: »Lic. Ah Numenio, che di spettacolo così fiero io ne veggo una cagione pur troppo per noi funesta. Accendesi senza fallo fuoco si inusitato su tralle stelle dall'ira de' giusti numi, che addira al misero umano genere le imminenti sue atroci disavventure. / Num. Che dici mai? Fu già quel tempo, in cui la cieca umana gente tutti gl'insoliti avvenimenti della Natura, dei quali non sapeva scoprirne l'origine, attribuiva allo sdegno de' Numi offesi, e con dannosa superstizione ne prendeva i presagi dell'avenire.«

³⁵ Boscovich, *Dialogi sull'aurora boreale*, p. 47: »Licida, dicesti bene, e così finalmente tutta rimane chiarissimamente disvelata la divina sublime origine della vaga Notturna Aurora.«

of meteorological phenomena. Therefore, he might seem at first misplaced in such a learned fellowship, but Lycidas proves to be crucial to the shaping of Bošković's discourse on northern lights, and that is true in two senses at least: he constitutes a necessary link to pastoral literature, and he motivates the conversation by his very ignorance. Intertextual positioning of *Dialogues*, both in relation to the whole of the genre system and to Carlo Noceti's poem in occasion of which Bošković wrote his text, offers as well clues to the consideration of specialization of different types of discourse – literary and scientific, verse and prose – that took place in eighteenth century and later on.

Keywords: Ruđer Bošković, pastoral literature, character function, discourse motivation, intertextuality